

OSVRTI

NAOVAMO

Među suvišnim i nepotrebnim riječima koje su se uvukle u naš jezik, pa i književni, spada i sasvim nepotrebna riječ »naovamo«. Po značenju bi ona bila vremenski prilog, po obliku složenica od prijedloga *na* i priloga mjesta *ovamo*. Služi piscu koji ne poznaje jezik ako hoće da naglasi da se neki događaj desio ili je neka pojava uslijedila nakon izvjesnog prethodnog događaja ili datuma. Čujemo ili nam se često pruži prilika da pročitamo, npr.: *od francuske revolucije naovamo* — kao da nije dovoljno reći: *od francuske revolucije*, odnosno: *iza francuske revolucije* (ili, kao da bi postojalo: *od francuske revolucije naonamo*, mjesto: *prije francuske revolucije*).

Što ove riječi nema Vuk u Srpskom rječniku, što je nema u Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JA, Ristić-Kangrginu Rečniku srpsko-hrvatskog i nemačkog jezika i mnogim drugim rječnicima, ne znači da riječ ne postoji u hrvatskosrpskom jeziku, jer živ narod svakodnevno stječe nove pojmove i u svom jeziku stvara nove riječi, ali ako stvara nepotrebne riječi za pojmove koji su uvijek postojali, onda se one možda mogu upotrijebiti kao povremeno osvježene fraze, a nikako ne bi smjele postati sastavni dio fonda dobrih riječi svagdašnjeg govora, jer su rezultat jalova posla.

U Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika, na 465. strani, dolazi ova riječ s trostrukom akcentuacijom: *naòvamo*, *naòvâmo* i *naòvâmo*, a to je znak da se kao nova riječ nije ustalila, da je u raznim krajevima (a ja mislim da je razni pojedinci — jer nije stekla široko građansko pravo) različito izgovaraju.

Radi njegovanja i čuvanja čistoće jezika trebalo bi riječ »naovamo« u govoru zaboraviti i u pisanju potpuno izostaviti.

Alija Nametak

Dr STJEPAN BABIĆ:
JEZIK — ŠKOLSKI LEKSIKON

U ediciji »Školski leksikon« (»Privreda«, Zagreb, 1963), među dvanaest knjiga za različite nastavne predmete, izašao je i priručnik

Jezik dra Stjepana Babića. O potrebi ovakvih izdanja uopće i njihovoj vrijednosti, odnosno mogućnostima primjene u nastavnoj praksi bilo je već govora. Izneseni su čak i neki ekstremni stavovi. Jedni, naime, smatraju da je obrada školskog gradiva u leksikonskom obliku didaktički neopravdan i veoma štetan poduhvat;¹ drugi, opet, misle da je to, možda, put da se dođe do pravih udžbenika za suvremenu nastavu, osobito u nekim područjima (književnosti, na primjer)². Ovakve stavove teško bismo mogli prihvatiti, barem ne bez velike rezerve. Školski leksikon, kao i druga slična izdanja, ima sasvim određenu, specifičnu namjenu, pa njegov značaj ne treba ni potcjenjivati ni precjenjivati. Prije svega, moramo imati na umu da je to *priručnik* (ili, u najboljem slučaju, pomoćni udžbenik), a ne udžbenik (tj. knjiga iz koje se uči). Prema tome, svaka ocjena koja se temelji na shvatanju školskog leksikona kao udžbenika neumjesna je i promašena, kao i nastojanje da se dosadašnji način izrade udžbeničke literature zamijeni leksikonskim i enciklopedijskim izdanjima. Udžbenici se izrađuju prema određenim didaktičkim (pa i drugim) načelima, daju se ilustracije i primjeri, te vježbe i zadaci za ponavljanje i utvrđivanje. Sve se to, dakako, ne može dati u leksikonskom obliku i zato takva izdanja nikada neće moći preuzeti funkciju udžbenika, jer ih ne mogu ni zamijeniti ni nadomjestiti. Ali, uz već postojeće udžbenike za pojedine razrede osnovnih i srednjih škola, leksikon može biti veoma koristan i dragocjen priručnik svakom učeniku. Njegova prednost je, prije svega, u potpunosti materije koju donosi (svakako, u okvirima školskog programa). Leksikon zato ima trajniju vrijednost i njime se učenik može služiti u toku cijeloga svog školovanja. Osim toga, leksikonska forma obrade omogućuje da se bez teškoća osvježi znanje o detaljima školskog gradiva koji se ne mogu stalno držati u svi-

¹ Ljerka Matutinović, *Nauka bez muke*, »15 dana«, Zagreb, 1. 4. 64.

² Predrag Lazarević, Dr Tvrtko Čubelić: *Književnost (školski leksikon)*, Prosvjetni list, Sarajevo, 1. 11. 1964.

jesti. To je, dakle, podsjetnik i neka vrsta repeterija. Na kraju, valja imati na umu i ono što je već rečeno u napomenama izdavača: da će školski leksikon »u vrijeme intenzivnog leksikografskog rada u nas popuniti jednu prazninu, tj. da one koji se obrazuju privikava na upotrebu leksikona, da stvore navike brzog i efikasnog informiranja«.

Polazeći od ovakvog shvatanja mjesta i funkcije školskog leksikona u nastavi uopće, trebalo bi ocijeniti stručnu i didaktičku vrijednost svake knjige posebno. Ovdje će biti riječi o svesci *Jezik*.

»Ova je knjiga — kaže autor u svome predgovoru — uglavnom gramatika i pravopis hrvatskosrpskoga jezika u leksikonskom obliku«. No ona, pored toga, obuhvata i neke pojmove iz područja nauke o jeziku uopće, pojmove koji se inače ne obrađuju (ili se vrlo rijetko obrađuju) u okviru klasične školske gramatike. Listajući taj leksikon učenik, na primjer, može se, u najosnovnijim crtama, obavijesti o mladogramatičarima, općehrvatskosrpskom akutu, polisemiji, strukturalizmu, strojnom prevođenju, dječjem jeziku, fonologiji, Novosadskom dogovoru, rječnicima našeg jezika, jezičkim časopisima, pa čak i o tome kako se bilježi samoglasničko l gdje se stavljaju apostrof, kosa crta i sl.

U ovom se leksikonu spominju i značajnija imena, uglavnom ona s kojima se učenik susreće u nastavi, ali koja brzo i zaboravi. Tako su, posebno i u tekstu, zabilježeni: Belić, Boranić, Broz, Daničić, Gaj, Iveković, Ivšić, Jagić, Bartol Kašić, Vuk Karadžić, Kopitar, Kurelac, Leskien, Maretić, Vitezović, Šulek, Tkalčević, Vrančić i dr. Manje značajna imena (Maksim Suvorov, Emanul Kozačinski, Vraz i dr.) data su samo u tekstu, uz druga objašnjenja. Možda je pored ovih trebalo staviti (ili bar spomenuti) i neka novija imena u našoj nauci o jeziku (Stevanović, Jonke, Hrašte i dr.).

U leksikonu je dato suvremeno stanje književnog jezika i pravopisa, ali se u nekim slučajevima autor osvrće i na raniju jezičku i pravopisnu praksu (upozorava, na primjer, da se interpunkcijski znak crta nekad nazivao stanka; uz logičku interpunkciju, kojom se da-

nas služimo, dao je i objašnjenje gramatičke interpunkcije i sl.).

Ovakva koncepcija leksikona, tj. nastojanje da se gradivo da šire, a ponegdje i dublje, suvremenije nego što to predviđaju programi za osnovne i srednje škole može biti sasvim prihvatljiva. Ne samo zato što leksikon »nije udžbenik koji se odbacuje nakon završenog razreda«, već i zbog toga što učeniku treba omogućiti da zadovolji svoju znatiželju i onda kada mu to ne može pružiti školski udžbenik. Ovakav sadržaj priručnika usmjerit će, možda, neke učenike da za završni ispit (u gimnaziji) uzmu temu iz jezika. U tom pogledu neki članci u leksikonu mogu im biti koristan pokaz (na primjer, članak Čakavski dijalekat, gdje se uz novije čakavske pisce upozorava i na bibliografiju o čakavskom dijalektu koju je izdao prof. Hrašte). Takve napomene mogu, uostalom, koristiti i nastavnici, osobito onima koji su ranije svršili fakultet ili višu pedagošku školu, a nisu bili u mogućnosti da redovno prate stručnu štampu.

Leksikon bi se, doduše, mogao i drukčije koncipirati. Njegov sadržaj mogao bi se svesti na maksimalni srednjoškolski program. U tom bi se slučaju za šira objašnjenja učenici morali upućivati na druge izvore (enciklopedije i posebna izdanja). No tako bi se dobilo u prostoru, pa bi se školsko gradivo moglo dati potpunije i ravnomjernije nego što je to u ovom djelu na nekim mjestima učinjeno. Tvorbi riječi, na primjer, ovdje su posvećene samo dvije i po stranice. Isto toliko dato je i sinonimima! Homonimi i antonimi nisu uopće ni spomenuti. Nema ni izraza *onomastika*, *toponomastika*, pa *toponim*, *hidronim*, *oronim* i sl., iako se spominju *izoglose*, *izomorfe*, *izolekse*, *izofone* i drugi termini iz lingvističke geografije.

Više pažnje autor je posvetio sistematiziranju građe i primjerima. Neke pravopisne norme (o pisanju velikih i malih slova ili refleksima glasa »jat«, na primjer) sudio je i dao u konciznijem i didaktički prihvatljivijem sistemu nego što su prikazane u školskom izdanju pravopisa. Primjeri su mu novi i dobri, uglavnom iz djela hrvatskih pisaca (A. G. Matoša, M. Krleža, D. Tadijanovića, N. Simića, M. Božića, I. Dončevića, P. Šegedina, Z. Gor-

jana i drugih. Nekim primjerima daje gramatički sadržaj, što je dvostruko vrijedno. Tako na stranici 23. ističe da se dvije tačke pišu »ispred onoga što se nabraja: Ima zamjenica sa četiri, pa čak i sa pet oblika istoga padeža: mojega, mojeg, moga i mog...« Uz štokavski, kajkavski i čakavski dijalekat, makedonski i slovenski jezik i pjesnički stil dati su kraći tekstovi (neki su čak i akcentovani). Dosta je primjera iz živoga govora dato i uz germanizam. No ipak ima objašnjenja, čak i značajnijih gramatičkih pojmova, bez ijednog primjera ili potvrde (vokativ u službi nominativa, sročnost). Mislim da je sročnost i inače trebalo šire obraditi. Više primjera trebalo je, možda, dati i za pojedine vrste rečenica (prema veznicima i suštinskom odnosu).

Među zamjениčkim enklitikama, kao primjer, u nabranjanju naveden je i nenaglašeni oblik dativa povratne zamjenice *se* (*si*), koji je nepravilan. Na to je trebalo upozoriti da ga učenicima ne usvoje. U drugim slučajevima autor nije bio obavezan da navodi primjere jezičkih grešaka u razgovornom jeziku, jer je to stvar nastave jezika (tzv. »dijalektološke metode«, »diferencijalne gramatike«) i udžbenika jezika za pojedine razrede. No on se ipak, kad god se za to ukazala prilika, osvrtao na pogreške u govoru (posebno u vezi s barbarizmima i sl.). Tako se uz objašnjenje dativa uzroka dodaje:

»Zbog ugledanja na njemački jezik (u M. Š.) upotrebljava i akuzativ: to *nas* čudi mjesto *boljega: tome se čudimo*« (str. 20).

Uz suglasnik *h* upozorio je:

»Nije književno: hrđa, hrvati se, hrzati, hametice, huditi... Te riječi treba pisati bez *h*« (str. 42).

Priručnik *Jezič*, za razliku od nekih drugih knjiga istog izdanja, ispunio je, u osnovi, i zahtjeve leksikonske obrade. Gradivo je raščlanjeno i dato u manjim člancima. Šira su objašnjenja data samo za književni jezik, književni jezik u Hrvata, književni jezik u Srba, makedonski jezik, norme književnoga jezika, pisanje tuđih riječi, povijest hrvatskosrpskoga jezika, pravopis, semantika, tvorba riječi, upotreba glagolskih oblika, štokavski dijalekat i rečenica. No ni tu se nije išlo pretjerano u širinu. Pojmovi i termini koji su vezani za ovu građu

dati su posebno, na odgovarajućem mjestu u abecednom poretku, s napomenom ili uputom na mjesto gdje se mogu naći.

Tvorba imenskih i glagolskih oblika nije jednako data. Uz imenske se oblike daje i njihova služba; služba glagolskih oblika prikazana je posebno, na jednom mjestu — u članku Upotreba glagolskih oblika. Možda je i ovu građu trebalo raščlaniti i dati uz oblike (prezent, aorist, imperfekt itd.). Nasuprot tome, pravopisnu i gramatičku građu trebalo je više povezivati, bar ondje gdje je to najneophodnije (pisanje zareza u složenim rečenicama, na primjer). Neki su se slučajevi mogli i ponoviti (npr. *č* i *ć* u vezi s odgovarajućom pravopisnom normom i u vezi s tvorbom, odnosno promjenom riječi), kao što je to učinjeno kod dativa htijenja, mogućnosti i moranja (pod tim naslovom i pod naslovom Logički subjekat).

Inače, objašnjenja su data na najadekvatnijem mjestu. Jedino kod objekta ne bi trebalo upućivati na glagole, već na rečenicu, a kod prelaženja je ispred *o* u *i*: »živio, (ali živjela!), donio (ali donijela!)« na prijeglas, a ne na upotrebu glagolskih oblika, kako stoji u priručniku na str. 35.

No i pored ovih sitnijih propusta, koji su normalni u prvom izdanju (posebno u slučaju kad se radi o sasvim novoj vrsti školskog priručnika), leksikonska obrada materije izvršena je uspješno.

Posebno je pitanje namjena priručnika *Jezič* (i cjelokupne edicije »školski leksikon«). Ovo izdanje namijenjeno je, naime, i učenicima osnovne i učenicima srednje škole. To znači da bi ono, svojim sadržajem, načinom obrade, pa i stilom i jezikom, moralo biti pristupačno svakom učeniku, bez obzira na njegovu dob i predznanje. Koliko se u tome uspjelo, najbolje će pokazati praksa. Ipak mislim da bi taj problem (koji nije tako beznačajan) trebalo riješiti na taj način što bi se elementarna, osnovna građa, upročeno davala posebnom vrstom slova (petitom ili garmondom, recimo), a detaljnija i dublja objašnjenja, s uputama za rad i korišćenje literature drugom vrstom slova (nonparelom, kurzivom ili sl.). Tako bi se na neki način mladi učenici usmjerili na ono što je najjednostavnije, najbitnije, ono što im je

pristupačno. U isto vrijeme imali bismo i šira objašnjenja za stariju dob (srednju školu).

Mnogo je teže riješiti problem prilagodavanja ovog priručnika školama i učenicima na cjelokupnom našem jezičkom području (SR Hrvatska, Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina). U tom pogledu autor priručnika trudio se da udovolji zahtjevu izdavača, ali je naišao na teškoće koje, sasvim prirodno, nije mogao premostiti. Da je razlika između gramatika kojima se služimo u istočnim i zapadnim krajevima samo terminološke prirode, problem ne bi bilo teško riješiti i ovaj bi priručnik zaista bio »upotrebljiv na cijelom hrvatskosrpskom jezičnom području«. Ali pored različitih termina postoje i različita tumačenja gramatičkih pojmova.³ Te su razlike stvarnost koja se ne može zapostaviti, još manje prevladati, bar ne pojedinačnim nastojanjima.

U leksikonu *Jezič* građa je data uglavnom prema Brabec-Hraste-Živkoviću (odnosno Maretiću). U Stevanovića (da uzmemo za primjer samo jednu gramatiku iz istočnog dijela našeg jezičkog područja) mnogi su pojmovi drukčije objašnjeni i građa drukčije sistematizovana. Drukčije je, na primjer, data tvorba glagolskih oblika, zatim definicija i podjela brojeva, definicija apozicije i uopće sintaksička materija i fonetika (posebno podjela glasova), riječice (čestice ili partikule) izdvajaju se kao zasebna vrsta riječi itd. Babić samo ponegdje i uzgredno upozorava na te razlike. On je, doduše, na nekim mjestima odstupao i od Brabec-Hraste-Živkovićeve Gramatike. Tako na str. 98. piše:

»U pojedinim se gramatikama (misli se, prije svega, na BHŽ, M. Š.) zavisne rečenice dijele prema službi na subjekatne, predikatne, objekatne, atributne i adverbne (priložene), ali takva podjela nije dovoljno praktična.«

U svojoj knjizi Babić nije dao podjelu rečenica kakva je u Brabec-Hraste-Živkovića. Ipak je dobro što u svim slučajevima nije tako činio. Jer leksikon je priručnik kojim će se učenici služiti uz *udžbenik* (a to je za srednje škole Brabec-Hraste-Živkovićeva Gramatika,

i to na vrlo širokom području — u SR Hrvatskoj i, djelomično, u Bosni i Hercegovini, uz Stevanovića). Ako je ovakav stav iznesen zato što tako stoji i u Pravopisu, to je u redu. Ali je onda i u drugim slučajevima trebalo postupiti na isti način. Suglasnik *v*, na primjer, trebalo je objasniti kao sonant (kako stoji u Pravopisu, t. 86. u školskom izdanju latinice, na str. 46), a ne kao zvučni parnjak bezvučnoga strujnog suglasnika *f* (prema Brabec-Hraste-Živkoviću). Ovo je trebalo učiniti utoliko prije što u istom članku (na str. 49. priručnika) stoji: »Sonanti, iako su zvučni, ne djeluju na jednačenje jer iza njih mogu biti i zvučni i bezvučni: slati - zlato, smijeh - zmija, ovca!« S istog razloga trebalo je vrstama riječi dodati i deset - riječice (v. školsko izd. Pravopisa, t. 132, lat. izd., str. 68).

U pogledu termina nađeno je sretno rješenje. Svi su dati ravnopravno. Ipak je i tu trebalo paziti na norme novog pravopisa. Uneseni su, na primjer, termini: *apelativne imenice, asimilacija, dental, duljina, dvotočje, ispadanje suglasnika, građenje riječi, particip aktivni i particip pasivni, posvojne zamjenice, misaone i stvarne imenice, kosi padež, jotacija, glasnici, glasnice, svezice* itd., mada su usvojeni termini: *zajedničke imenice, jednačenje suglasnika, zubni suglasnik, dužina, dvije tačke, gubljenje suglasnika, glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni, tvorba riječi, prisvojne zamjenice, apstraktne i konkretne imenice, zavisni padež, jotovanje, sonanti, glasne žice, veznici* itd. (v. Pravopisnu terminologiju). No i ovdje se postupak može pravdati time što se htjela uhvatiti veza s neposrednom prošlošću (koja još živi u našoj svijesti, pa se može desiti da neko određeni pojam potraži pod starim terminom). Ipak je, mislim, trebalo vidljivije istaći da su ti termini zastarjeli i da ih ne valja upotrebljavati.

Gledan u cjelini, priručnik *Jezič* veoma je korisno i potrebno izdanje koje treba da se nađe u rukama svakog učenika i nastavnika našeg jezika u SR Hrvatskoj, pa i svih nastavnika ovoga predmeta u drugim našim krajevima. Šteta je samo što u tome djelu zbog nemarnosti izdavača ima dosta stamparskih i tehničkih grešaka, svakako znatno više nego što bi to smjelo da bude u izdanjima koja se nude

³ O ujednačenju tumačenja gramatičkih pojmova pisao je dr. Sreten Živković, v. *Jezič*, VIII, str. 81—91.

učenicima. Tako, na primjer, na 11. str. stoji *kračina* mj. pravilnog *kračina*. Na istoj stranici iza rimske brojke stoji tačka (na *I. slogu* mj. na *I slogu* ili na *1. slogu*); na str. 32, 33. i 34 riječi nisu poredane pravilno po abecednom redu; na 143. str. kod zapovjednog načina upućuje se na kondicional; na str. 136. piše da je vokativ zavisen padež, na 82. str. pogrešno su postavljeni znakovi porijekla; na 40. str. stoji da se j piše između dva suglasnika *mj.* između dva samoglasnika; na 83. str. stoji tvrdnja da su Slaveni počeli da se šire po srednjoj Evropi oko 1. i 2. stoljeća (a u leksikonu Povijest, pisci: O. Salzer i H. Matković, učenici mogu pročitati da je ta seoba izvršena od IV do VIII stoljeća). Itd.

Otklanjanjem ovakvih grešaka, solidnijom opremom (potrebna je ipak kvalitetnija hartija) i izvjesnim izmjenama priručnik Jezik afirmirat će se u našim školama kao vrijedno i veoma korisno izdanje za učenike.*

Milan Šipka

RAD NA POVIJESNOM RJEČNIKU HRVATSKOGA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Hrvatsko kajkavsko narječje služilo je od 16. do 19. stoljeća kao književni jezik u tzv. Banskoj ili Civilnoj Hrvatskoj. U razdoblju od tri stoljeća napisana su na tom narječju mnoga književna i druga djela, mnogi privatnopravni i javnopravni spisi, zabilježeno je mnogo narodnih umotvorina (pjesmarice), više je djela prevedeno sa stranih jezika (osobito drame), a bogata je i stara kajkavska leksikografija iz toga vremena (Habdelićev, Jambrešićev, Belostenčev rječnik). Jezično bogatstvo te književnosti nije do danas nigdje sistematski prikazano, tako da nemamo približne slike ni o jezičnim podacima koje sadržava ni o njegovoj vrijednosti. Zato je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, na poticaj

* Kao autor leksikona mogao bih objasniti pojedina mjesta i prikaza i leksikona, ali je radi obavještenja čitalaca dovoljno reći da je u rukopisu završeno drugo, temeljito prerađeno izdanje, prošireno i opsegom i novim terminima.

S. B.

akademika Miroslava Krleže i Antuna Augustinčića, prihvatila kao jedan od prvenstvenih lingvističkih zadataka izradu rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. Zamislišenim rječnikom prvo bi se ispunila osjetna praznina hrvatske leksikografije, a zatim bi rječnik i prikupljena građa mogli poslužiti za sistematski opis jezika hrvatske kajkavske književnosti. Rad na tom rječniku povjerila je Akademija svom Institutu za jezik.

Zamisao o izradi povijesnog rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika kao zasebnog djela datira u Jugoslavenskoj akademiji još od prošlog stoljeća. Logična je posljedica činjenice što u velikom povijesnom Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika (ARj.) nisu pored štokavskih i čakavskih pisanih spomenika obuhvaćeni i kajkavski.

Kad je Đuro Daničić vršio pripreme za izradu ARj., on, po Maretićevim riječima¹, »nije mislio isključiti iz njega kajkavsko narječje«, jer i sam Daničić u »Ogledu«² za ARj. kaže: »... mislim da treba u ovaj rječnik primiti i 'kajkavsko narječje«. Ali odmah odstaje od unošenja kajkavskih potvrda jer naglašava da treba primiti »samo riječi... bez primjera« (str. IV). Nastavlja da se »zadovoljiti treba samijem rječnicima, ostavljajući literaturu provincijalnom rječniku«. Zašto je Daničić kajkavsku književnost prepustio »provincijalnom rječniku«, najodređenije je, u jednoj jedinjoj rečenici, odgovorio sadašnji urednik ARj. akademik Stjepan Musulin: »Daničić vjerojatno nije uzeo kajkavski dijalekat u Rječnik i zbog Miklošića, koji je taj dijalekat smatrao kao slovenski«³.

Tako je, naime, kajkavsko narječje bilo jezik glavnog dijela stanovništva u nekadašnjoj hrvatskoj državi i služilo hrvatskim kulturnim potrebama, mnogi su ga slavisti, osobito slovenski (Kopitar, Miklošič) smatrali narječ-

¹ T. Maretić, *Crtice o rječniku naše akademije*, Ljetopis JAZU, 31, Zagreb, 1916, str. 64.

² Đ. Daničić, *Ogled Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1878, str. I—XII + 1—39.

³ Stjepan Musulin, *Rad na Akademijinu Rječniku hrv. ili srp. jezika, Spomenica JAZU (u čast četrdesete godišnjice osnivanja Saveza komunista Jugoslavije 1919—1959)*, Zagreb, 1960, str. 294.